

kod raznorodnih društvenoekonomskih objašnjenja fašizma, čiji je uticajni primer bila Fišerova knjiga. Međutim, pogrešno je verovati da se ove dve perspektive kod objašnjenja fašističke prošlosti a priori isključuju (Madsen 2000) samo zato što se u idejnopoličkim sukobima dovode do apsurd. Nadmoćnija je ona perspektiva koja može lakše da u vlastiti pristup ugradi prednosti druge, a da pri tome ne naruši osnovnu usmerenost. Konzervativci pretežno prihvataju sinhronu perspektivu teorija o totalitarizmu, a poriču dijahronu. To je vidljivo kod Noltea i Hilgrubera. Tezom o "odbrambenom ratu Vermahta 1944/45" Hilgruber skreće pažnju sa unutrašnjih na spoljne činioce fašizma (to je horizontalno poređenje), a Nolte to takođe čini preko gledišta o "iznuđenom" i "preventivnom" ratu. Istini za volju u svojim ranijim radovima Nolte je pomno raščlanjivao unutrašnji idejni kontinuitet konzervatizma i fašizma, ali za razliku od Fišera nije pridavao pažnju društvenoekonomskom. U Historikerstreit, međutim, polemički je akcentovao sinhrono poređenje Gulaga i Aušvica. Postoji i treći oblik sinhronog poređenja, tzv. Sonderweg obrazac (koji ističući naročiti nemački put razvoja poredi devijantnu nacističku prošlost sa istorijama zapadnih zemalja). Ali Hilgruber i Nolte ne pripadaju ovoj struji, jer poredi nemački fašizam sa nezapadnim državama koje nisu potencijalni saveznici SR Nemačke. Dakle, različita, manje ili više isključiva, uporedna perspektiva povezana je ne samo sa različitim istraživačkim prioritetima (politika versus ekonomija) nego je i olakšavala izvođenje unapred zadatih zaključaka. Prevladavanju pomenutih jednostranosti, čije je isključivosti Historikerstreit jasno pokazao, pomaže odmerena sinteza obeju vrsta poređenja koja se metodski ne isključuju.

Istorijski oblici terora mogu se porediti, ali nijansirano i višeslojno. Jednostrano poređenje ili paušalno poistovećivanje ima za posledicu pogrešno sagledavanje uzroka, a zatim trivijalizaciju i relativizaciju konkretnih oblika. Nije teško bilo uočiti da je relativizacija Aušvica još u Historikerstreit bila preduslov ubrzane renacionalizacije nemačke svesti i buduće nemačke politike. Relativisanje nacizma nije se uvek sastojalo u negiranju holokausta već u podeli suštine fašističkog režima na dve polovine koje je povezao tzv. svetski građanski rat podstaknut, po Nolteu, Oktobarskom revolucijom. Na jednoj strani tobože je holokaust kao prenaplašena iracionalna reakcija na azijski komunizam, a na drugoj komunistička opasnost od koje je nacizam štitio Zapad. Nolte je svojim zamašnim naučnim autoritetom najviše doprineo normalizaciji ovog tumačenja. Svađa istoričara pokazala je latentnu snagu nemačkog nacionalističkog konzervatizma s jedne i neposustalog antifašizma s druge strane. Teorijska polarizacija je manje upadljiva od idejnopoličke, ali je vidljiva: s jedne strane pristalice teorija o totalitarizmu koje ističu isključivi primat politike, a s druge zagovornici privredne i socijalne istorije. Bilo je i primera nepodudaranja teorijskog pristupa sa pomenutom polarizacijom kao i isticanja važnosti političke kulture kao relativno zasebnog pristupa.

U polemikama se uvek ispoljava i naučna kultura, a u misli o društvu o njoj govori i stupanj spremnosti da se vlastita gledišta dovedu u sumnju. Misao o prošlosti može se izdići iznad imperativa trenutka samo ukoliko je kadra da prizna neprijatno i suoči se sa senkama vlastite, a ne samo tuđe prošlosti. Veličina Tukidida, Polibija i Tacita je u tome što su sa punim uvažavanjem priznali činjenice na temelju kojih su propali njihov stalež, narod i svet. Bilo je to nepristrasno uvažavanje činjenica koje nije prestajalo sa pitanjima sve dok one nisu razjašnjene (Meier, 1987a, S. 208). Historikerstreit je pokazao na koji način strasti utiču na dijalog: preko selektivnog izbora činjenica, podmetanja, pripisivanja političkih namera oponentu i sl. Mnoge isključivosti istekle su iz okolnosti da je politizacija narušila jedno